

Chirurgai ir akademinės chirurgijos raida Kaune 1919–1940 metais

Surgeons and academic surgery in Kaunas between 1919–1940

Prof. habil. dr. Vytautas Zykas

Straipsnyje apžvelgiama chirurgijos raida nepriklausomoje Lietuvoje 1919–1940 metais. Pateikiami duomenys apie pirmuosius žingsnius organizuojant ir kuriant chirurgijos discipliną Aukštuosiuose kursuose ir vėlesnį jos vystymąsi universiteto Medicinos fakultete Kaune. Aprašoma iškiliausių to laikotarpio chirurgų J. Žemgulio, J. Dzirnės, H. Boito, A. Hagentorno, V. Kanaukos, V. Kuzmos, A. Maciūno, J. Čeponio, J. Jaržemsko ir kt. veikla kuriant praktinę ir akademinę chirurgiją Kaune ir Lietuvoje, aptariamas jų indėlis į mokslą, Lietuvos chirurgų draugijos organizavimą, pirmojo periodinio lietuviško žurnalo „Medicina“ steigimą. Pateikiami svarbesni faktai apie šių iškilų asmenybių visuomeninę veiklą, jų tragiškus likimus istorijos posūkiuose.

This article offers an historical overview of the development of surgery in Lithuania during the years of independence between 1919 and 1940. It describes the first steps of the creation of academic surgery and its later development in the University in Kaunas. The paper depicts facts about the prominent surgeons of that period – J. Žemgulys, J. Dzirnė, H. Boit, A. Hagentorn, V. Kanauka, A. Maciūnas, J. Čeponis, J. Jaržemskas and others who achieved major developments of practical and academic surgery, scientific works, organization of the Lithuanian Society of Surgeons and establishment of the first Lithuanian periodic medical journal „Medicina“. Some interesting facts about the public and social roles of those prominent personalities and the tragedy many of them lived at this turn of history are also presented.

XX šimtmečio pradžioje Lietuvos mokslo ir kultūros veikėjai kūrė nepriklausomą Lietuvą, steigė aukštąsias mokyklas. Lemtingi 1940 m. penkiems dešimtmečiams iškreipė daugelį istorinių faktų ir privertė nutylėti Lietuvai brangius žmones. Jaunesnioji chirurgų karta nepakankamai žino apie Nepriklausomos Lietuvos chirurgus, jų svarų indėlį į Lietuvos chirurgijos raidą. Nepriklausomos Lietuvos chirurgija prasidėjo ir vystėsi Kaune. Chirurgijos raidą Lietuvoje iki jos nepriklausomybės apžvelgė A. Dirsė [1].

Kauno aukštoji medicinos mokykla

Visuomenė, jaunimas reikalavo kuo greičiau įsteigti aukštąją mokyklą. Jų iniciatyva įkurti Aukštieji kursai parengė dirvą aukštajai mokyklai. Būta nerimo, kad gali būti sunkumų komplektuojant mokslo personalą, taip pat ir medicinos bei chirurgijos mokslų srityse. Tuo laiku Lietuvoje buvo patyrusių gydytojų, baigusių Tartu, Charkovo, Kijevo, Petrapilio aukštąsias medicinos mokyklas. 1919 m. spalio 6 d. Kauno medicinos drau-

gijos posėdyje nutarta mokyti studentus medikus ligoninėse visuomeniniais pagrindais. Spalio 15 d. chirurgas J. Žemgulys jau demonstravo ligonius studentams. Ta 1919 metų diena laikoma Aukštosios medicinos mokyklos įkūrimo Nepriklausomoje Lietuvoje data [2, 3]. Kitas svarbus Medicinos draugijos darbas buvo Medicinos skyriaus organizavimas prie Lietuvos aukštųjų kursų. 1920 m. sausio 27 d. draugijos iškilmingame posėdyje įkurtas ir pradėjo veikti Aukštųjų kursų medicinos skyrius, išrinkti lektoriai. Aukštųjų kursų chirurgijos klinikoje dėstytojais paskirti J. Žemgulys ir A. Hagentornas. 1922 m. vasario 16 d. Aukštieji kursai reorganizuoti į Lietuvos universitetą, nuo 1930 m. jis pavadintas Vytauto Didžiojo universitetu. Jame veikė septyni fakultetai, tarp jų ir Medicinos fakultetas (Vytauto Didžiojo vardo universitetas neteko 1940 m., šis vardas gražintas 1941 m. vasarą. 1946 m. iš universiteto dar kartą atimtas Vytauto Didžiojo vardas, o atgimė 1989 m. balandžio 28 dieną. Kauno medicinos institutas įsteigtas 1950 m. gruodžio 29 d.). Medicinos fakulteto struktūroje įsteigtos šios chirurgijos katedros: Įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos bei Topografinės anatomijos, Pirmoji chirurginė klinika ir Antroji chirurginė klinika [2]. Operacinę chirurgiją dėstė J. Žilinskas, chirurgiją – J. Žemgulys ir A. Hagentornas. Įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos katedra turėjo savo kliniką Karo ligoninėje, o kitos – Valstybinėje miesto ligoninėje. Vėliau buvo dėstoma ir kitose miesto ligoninėse. Akademikas V. Lašas knygos „Aukštosios mokyklos kūrimas ir vystymasis Kaune“ baigiamajame žodyje rašo: „...neapibūdinau tos mokyklos mokytojus, o nuo jų priklauso mokslo kryptis, įtaka mokiniams, jie formuoja būsimą gydytoją – žodžiu, liko neišnagrinėtas vidinis mokyklos turinys“ [2], todėl glaustai supažindinsiu su to laikotarpio žymiaisiais Lietuvos chirurgais, plėtojusiais chirurgiją ir kūrusiais Nepriklausomos Lietuvos chirurgijos mokyklas.

Juozas Žemgulys

Buvo lietuviškosios chirurgijos pradininkas, viena iš ryškiausių Žemaitijoje gimusių asmenybių, ne tik įžymus chirurgas, bet ir visuomenės veikėjas, didelis patriotas. J. Žemgulys gimė 1890 m. Rusinų kaime, Veiviržėnų valsčiuje. 1910 m. baigęs Liepojos gimnaziją aukso medaliu, įstojo į Petrapilio karo medicinos

Kauno ligoninės – Aukštosios medicinos mokyklos klinikos: Karo ligoninė ir Valstybinė miesto ligoninė (iš asmeninio archyvo)

Juozas Žemgulys (1890–1941) (iš kn. „Mūsų gydytojai“, p. 321)

akademiją, o 1913 m. persikėlė į Tartu universitetą. Tarnaudamas jaunesniuoju gydytoju rusų armijoje buvo sužeistas, gydomas Charkove, o 1918 m. baigė medicinos mokslus Charkovo universitete. 1919–1923 m. dirbo Kauno valstybinėje ligoninėje, nuo 1923 m. pradėjo dirbti Kauno karo ligoninėje. Jam buvo suteiktas medicinos tarnybos pulkininko laipsnis. Mirus J. Čeponiui, 1935 m. J. Žemgulys atvyko į Klaipėdą ir pradėjo vadovauti Klaipėdos Raudonojo Kryžiaus ligoninės Chirurgijos skyriui. Kartu su juo dirbo žinomi Lietuvos chirurgai L. Plechavičius ir N. Grinkevičius [3]. J. Žemgulys garsėjo ne tik kaip puikus chirurgas, bet ir kaip aktyvus tautos švietėjas, Lietuvos patriotas. Daug prisidėjo prie Kauno medicinos draugijos, Aukštųjų kursų ir Kauno Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos chirurgų draugijos įkūrimo ir „Medicinos“ žurnalo įsteigimo bei leidybos [3]. 1920 m. pirmajame numeryje rašė „Mes tikime lietuvių medikais, dirbančiais ir dirbsiančiais, tikime lietuvių tauta, jos proto jėgomis ir ateičia. Dėl to mes turime tikėjimo ir pradėtajam darbui“ [4]. J. Žemgulys buvo ne vien garsus chirurgas ir pedagogas, jo plunksnai priklausė 58 įvairiems klausimams skirti rašiniai, daugiausia skelbti „Medicinos“ žurnale [3]. Dirbdamas Heidelbergo klinikoje, yra atlikęs ir parašęs studiją apie kaulų lūžimus ir jų gydymą [5, 6]. Galima paminėti jo straipsnį „Appendicito operacijos prasmė“. J. Žemgulys parašė karo lauko chirurgijos vadovėlį, gerokai įpusėjo disertacijos rašymą. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir besitraukiant bolševikams iš Lietuvos, Panevėžio ligoninėje, kurioje tuo metu dirbo, kartu su chirurgais A. Gudoniui ir S. Mačiuliui bei medicinos seserimi Z. Kanevičienė operacinėje buvo suimtas ir 1941 m. birželio 26 d. žiauriai nukankintas. Prie Panevėžio ligoninės žuvusiems chirurgams pastatytas paminklas (skulptorius Bernardas Bučas). 1944 m. gydytojo J. Statkevičiaus iniciatyva paminklas užkastas ir išsaugotas, o 1988 m. atstatytas [7]. J. Žemgulys yra palaidotas Kaune. Jo sūnus taip pat tapo chirurgu ir gyveno JAV.

Žurnalas „Medicina“

Lietuvos medikams iškilo neatidėliotinas poreikis turėti medicinos mokslo žurnalą. Tuo tikslu buvo įsteigtas ir leidžiamas periodinis žurnalas „Medicina“. Tai buvo

Medicinos“ žurnalo pirmojo numerio viršelis

pirmasis medicinos žurnalas Baltijos valstybėse. Pirmasis jo numeris pasirodė 1920 m. gegužės mėnesį. Šį žurnalą pradėjo leisti Kauno medicinos draugija. Jo iniciatoriumi ir pirmuoju redaktoriumi buvo J. Žemgulys. Naują medicinos žurnalą J. Žemgulys redagavo iki 1922 m. Į šį žurnalą rašė dauguma chirurgų. Straipsnius dažniausiai rašė vienas autorius [8]. Vėliau, 1922–1940 m., „Mediciną“ redagavo daktaras Jonas Staugaitis. Okupacijos metais 1940–1941 m. žurnalas pavadintas „LTSR medicina“, 1941–1944 m. „Lietuviškoji medicina“. Paskui ištisus dvylika metų profesinio medicinos žurnalo nebuvo, kol 1956 m. pasirodė pirmieji „Sveikatos apsaugos“ numeriai [9].

Prof. Janis Dzirnė

Gimė Dorpate ir baigė Dorpato (Tartu) universiteto Medicinos fakultetą, 1891 m. tame pačiame universitete jam suteiktas medicinos daktaro laipsnis. Nuo 1906 m. ėjo žinomo Maskvos universiteto profesoriaus Djakonovo asistento pareigas, buvo išrinktas privatdocentu, o nuo 1910 m. paskirtas profesoriumi. Dirbo daugiausia urologijos srityje, parašė apie 40 mokslo darbų. 1922 m. buvo išrinktas Lietuvos universiteto ordinariiniu profesoriumi ir įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos kurso vedėju. 1922 m. spalio 3 d. universiteto Medicinos fakultete skaitė pirmąją paskaitą (rusų kalba) chirurgijos tema. Katedros darbas vyko Karo ligoninės patalpose. Katedros asistentais buvo L. Bielskus ir V. Kuzma. Kaune J. Dzirnė dirbo ne visus metus. Jis atsistatydino ir išvyko į Abisiniją, vėliau 1926–1929 m. dirbo Rygoje, vadovavo universiteto Chirurgijos klinikai. Išvykus J. Dzirnei, šiam kursui ėmė vadovauti Chirurgijos katedros ir klinikos vedėjas Hansas Boitas. Įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos katedra niekuomet nebuvo tinkamai išvystyta, neturėjo darbui reikiamų patalpų, instrumentų ir mokymo priemonių [10].

Prof. Hansas Boitas

Įsteigus chirurgijos katedrą, jos vedėju buvo išrinktas H. Boitas. Jis gimė Vokietijoje, 1902 m. baigė Berlyno universitetą, 1905 m. įgijo medicinos daktaro laipsnį. 1912 m. tapo Karaliaučiaus universiteto privatdocentu, 1920 m. profesoriumi, o nuo 1922 m. Lietuvos universiteto ordinariiniu profesoriumi, Chirurgijos katedros ir klinikos vedėju. H. Boitas turėjo ilgametį chirurgo stažą ir nemažai nuveikė mokslo srityje, paskelbė 26 mokslo darbus. Jis dėstė operacinę chirurgiją ir chirurginę kliniką. Paskaitas skaitė vokiečių kalba, bet praktikos studentai mokėsi lietuviškai. 1926 m. H. Boitas atsistatydino dėl įvykusio konflikto (mirus

Hansas Boitas (1876–1934) (iš V. Kuzmaitės kn. „Gyvenimo prasmė“, p. 65)

po operacijos ligoniui) [11]. Katedros asistentais dirbo L. Bielskus, J. Bučas, J. Čeponis, A. Dumbrys, V. Kanauka, B. Zacharinas, V. Kuzma. Atsistatydinus H. Boitui, šiai katedrai ir klinikai vadovauti buvo pakviestas A. Hagentornas [10, 11]. Per tą laikotarpį susibūrė pirmasis patyrusių chirurgų dėstytojų kolektyvas. Aukštojoje medicinos mokykloje studijas baigė ir įgijo gydytojo kvalifikacijas ir tie, kurie dėl prasidėjusio karo jų nebaigė Tartu, Peterburgo ir kituose universitetuose.

Prof. Aleksandras Hagentornas

Gimė Rusijoje, Riazanės gubernijoje. 1896 m. baigė Dorpato (Tartu) universitetą, dirbo Tartu chirurgijos klinikos asistentu, 1902 m. apgynė daktaro disertaciją. Nuo 1904 m. A. Hagentornas dirbo Kauno ligoninės Chirurgijos skyriaus vyresniuoju gydytoju, Kauno Raudonojo Kryžiaus ir Vilniaus lietuvių ligoninių konsultantu. 1921 m. tapo Lietuvos aukštųjų kursų lektoriumi. Paskaitas skaitė

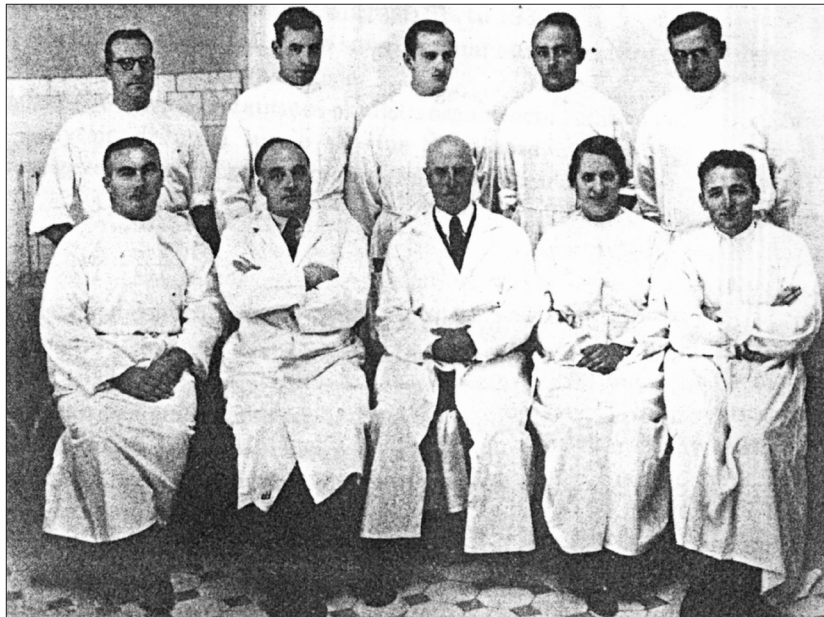
Aleksandras Hagentornas (1872–1946) (iš asmeninio archyvo)

rusų kalba. 1926 m. buvo išrinktas eiti Lietuvos universiteto ordinariinio profesoriaus pareigas, tapo Chirurgijos katedros ir klinikos vadovu. Chirurgijos katedra ir klinika buvo įsikūrusi Kauno valstybinėje ligoninėje, užėmė visą antrą aukštą, turėjo 108 lovas. Prof. A. Hagentornas dėstė chirurginę fakultetinę ir hospitalinę kliniką ketvirto ir penkto kurso medicinos studentams. Prie šios katedros buvo prijungta įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos katedra ir tokiu būdu susiformavo viena Chirurgijos katedra su klinika, kurios vedėju buvo A. Hagentornas. Katedros vyresniaisiais asistentais buvo V. Kanauka ir V. Kuzma. Pastarasis dėstė bendrąją chirurgiją ir operacinę chirurgiją trečio kurso medicinos skyriaus studentams. V. Kanauka dėstė topografinę anatomiją ir neprivalomą urologijos kursą trečio kurso studentams. Tai buvo urologijos raidos pradžia Lietuvoje. Chirurgijos klinikos darbuotojai labai aktyviai dalyvavo pedagoginiame ir moksliniame darbe. Keturi

katedros dėstytojai parašė ir apgynė disertacijas ir gavo medicinos daktaro laipsnius (žr. lentelę). Du chirurgai perėjo habilitacijos procedūrą ir pasirengė profesūrai. Profesorius ir asistentai kasmet publikuodavo po ke- liolika ar kelias dešimtis mokslinių darbų įvairiuose medicinos žurnaluose. A. Hagentornas 1939 m. išėjo į pensiją ir 1940 m. išvyko iš Lietuvos į Vokietiją. Jis kūrė lietuviškąją chirurgijos mokyklą [10]. J. Jociaus teigimu, nacių okupacijos metais A. Hagentornas lankėsi Lietu- voje, piktinosi nacių žvėriškumu. Tai galėtų patvirtinti ir Vytauto Sirijos Giros romano „Raudonmedžio ro- jus“ veikėjas profesorius Haberlendas (jo prototipas – A. Hagentornas): „... žiūriu aš į tuos įvairaus plauko nacių ir man sunku būti vokiečiu“ (p. 187) [12]. Kita

V. Kuzma ir V. Kanauka (iš V. Kuzmaitės kn. „Gyvenimo prasmė“, p. 118)

A. Hagentornas su Chirurgijos klinikos personalu. Sėdi iš kairės: K. Katilius, V. Kanauka, A. Hagentornas, S. Giedraitytė-Šakienė, S. Stonkus. Stovi: I. Matusevičius, V. Tumasonis, A. Maciūnas. J. Šemegoga, V. Paprockas (iš J. Meškausko kn. „Lietuvos medicinos istorija“, p. 174)

Lentelė. Chirurgijos specialybės medicinos daktaro disertacijos, apgintos Vytauto Didžiojo universitete 1928–1940 m.

Autorius	Pavadinimas	Metai	Puslapiai	Gynimo vieta
V. Kanauka	Sėklos tekamųjų latakų rezekcija hipertrofiškai prostatai gydyti	1928 m.	112	Kaunas
J. Čeponis	Gastroenterostomija kaip chirurgiška priemonė skrandžio ir <i>duodeni</i> opoms gydyti	1931 m.	151	Kaunas
V. Kuzma	Inksto iš šlapimo takų atstatymo klausimu	1932 m.	199	Kaunas
A. Starkus	Karcinomos ir prekarcinomos klausimu	1940 m.		Kaunas

vertus, A. Anušausko teigimu, chirurgas A. Hagentornas buvo susijęs su abveru Lietuvoje [13]. Per šį laikotarpį suburiamas lietuvių chirurgų kolektyvas, rengiami mokslo darbai, kurie skelbiami žurnale „Medicina“. V. Kanauka, J. Čeponis, V. Kuzma ir A. Starkus apgina medicinos daktaro disertacijas. Parengtų kvalifikuotų chirurgų būrys išvyksta iš Kauno ir įsidarbina kitų Lietuvos miestų ligoninėse, išplėsdami chirurginę pagalbą šalyje. J. Čeponis, J. Žemgulys įsidarbina Klaipėdoje, J. Jaržemskas – Kėdainiuose, S. Kudirka – Alytuje, J. Bielskus – Marijampolėje ir kt.

Lietuvos chirurgų draugija

Lietuvos chirurgų organizacijos reikalingumą pirmasis iškėlė gydytojas A. Čerškus savo nedideliame straipsnyje „Chirurgų draugijos steigimo reikalu“, išspausdintame 1934 m. žurnalo „Medicina“ 6-ajame numeryje. Vytauto Didžiojo universiteto Chirurgijos klinika ėmėsi iniciatyvos ir 1935 m. gegužės 5 d. sušaukė Kaune pirmąjį Lietuvos chirurgų suvažiavimą. Suvažiavimo dalyviams pritarus chirurgų draugijos reikalingumui, buvo išrinkta draugijos steigiamoji komisija, kurią sudarė prof. A. Hagentornas, doc. V. Kuzma, gyd. Mickus, gyd. J. Žemgulys. Buvo parengti ir įregistruoti Lietuvos chirurgų draugijos įstatai. Pagal įstatus tuo metu draugijos pirmininku tapo Vytauto Didžiojo universiteto Chirurgijos klinikos vedėjas prof. A. Hagentornas, pirmuoju pirmininko pavaduotoju – Karo ligoninės Chirurgijos skyriaus vedėjas dr. J. Žemgulys, antruoju pirmininko pavaduotoju – Žydų ligoninės Chirurgijos skyriaus vedėjas dr. Lurie [14]. Nuo 1940 m. draugijos pirmininku tapo J. Žemgulys. Chirurgų draugija Nepriklausomoje Lietuvoje surengė septynis draugijos suvažiavimus. VII Lietuvos chirurgų draugijos visuotiniame suvažiavime, įvykusiame 1940 m. kovo 30 d. Kaune, išsamų pranešimą „Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opų bei vėžligės chirurgiško gydymo klausimu“ skaitė prof. V. Kuzma [15]. Suvažiavime pranešimus skaitė A. Maciūnas, S. Kudirka, J. Žemgulys, V. Tumasonis, L. Feldšteinas, B. Zacharinas, V. Burba, P. Kusa, I. Čiburas [16]. Kauno chirurgų draugija su pertraukomis sėkmingai gyvuoja iki šiol.

Išvykus Chirurgijos katedros vedėjui A. Hagentornui, Medicinos fakulteto mokslo taryba sudarė komisiją, kuriai buvo pavesta paskirti naują vedėją. Kaip ir kažkada

anksčiau, prasidėjo privatdocento V. Kanaukos ir docento V. Kuzmos tarpusavio varžytuvės, sukėlusios daug užkulisinių šnekų ir apkalbų [17]. Neilgai trukus, Chirurgijos katedros globėju buvo paskirtas Vladas Lašas, jaunystėje dirbęs chirurgu. Savo prisiminimose V. Lašas rašo: „...būdamas karo jaunesniuju gydytoju 1915 m. dirbau chirurgijos skyriaus vedėju F. Liubos žinioje. Jis versdavo mane operuoti pats man asistuojamas. Aš jutau, kad Liubos globojamas, labai sparčiais žingsniais progresuoju operacinėje technikoje. Chirurgija man patiko. Svajojau tapti chirurgu“ [18]. V. Lašas Chirurgijos kliniką perorganizavo į Hospitalinės chirurgijos kliniką (vedėju paskirtas V. Kuzma) ir Fakultetinės chirurgijos kliniką, kurios vedėju tapo V. Kanauka. Abiem jiems 1940 sausio 1 d. buvo suteiktas profesoriaus vardas. Fakultetinės chirurgijos klinika įsikūrė Raudonojo Kryžiaus ligoninėje, o Hospitalinės chirurgijos 1940 m. iš miesto ligoninės persikėlė į naujas klinikas [17].

Prof. Vincas Kanauka

Chirurgas ir urologas, vienas lietuviškosios chirurgijos pradininkų, patriotas ir karys. Gimė 1893 m. Alytaus apskrities Butrimiškių kaime. 1917 m. baigė Kijevo universiteto Medicinos fakultetą. Besibaigiant Pirmajam pasauliniam karui, gydytojas V. Kanauka buvo mobilizuotas ir išsiųstas į frontą. 1918 m. grįžęs į Nepriklausomą Lietuvą, su kitais bendraminčiais Alytaus

Vincas Kanauka
(1893–1968) (iš asmeninio archyvo)

apskirtyje organizavo apskrities savivaldybę ir apskrities ligoninę, kurioje ir dirbo. Įstojo savanoriu į organizuojamą Lietuvos kariuomenę. Dirbo 1-ajame pėstininkų pulke, buvo 3-iosios divizijos gydytoju, Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko gydytoju, vadovavo pulko sanitarinei daliai. Tekdavo kovoti ir su ginklu rankose. Už pasižymėjimą kaip karo gydytojas buvo apdovanotas kūrėjų savanorių medaliu ir Vyčio Kryžiaus ordinu. Vėliau perkeltas į Kauno karo ligoninės Chirurgijos skyrių. 1923 m. dr. V. Kanauka išėjo į atsargą kariuomenėje turėdamas majoro laipsnį ir nuo tada

atsidėjo chirurgo darbui. Savo chirurginę veiklą pradėjo Kauno ligoninės Chirurgijos skyriuje. Nuo 1924 m. pradėjo dirbti asistentu. Mokslinį medicinos daktaro laipsnį gavo 1929 m., o privatdocentu išrenkamas 1930 m. Profesoriaus vardas jam suteiktas 1940 m. 1941–1944 m. V. Kanauka buvo Medicinos fakulteto prodekanas ir kartu Raudonojo Kryžiaus ligoninės Chirurgijos skyriaus vedėjas. Jis buvo geras chirurgas, žinomas ne tik Kaune, bet ir visoje Lietuvoje. Kaip teigia jo buvę asistentai dr. K. Gudaitis ir dr. A. Stropus, V. Kanauka operuodavęs atsargiai, operacijos lauką laikydavęs gerai matomą. Jis puikiai išmanė įvairias chirurgijos sritis. Atlikdavo ne vien pilvo ertmės, bet ir neurochirurgines, kaulų ir sąnarių, krūtinės ląstos, skydliaukės operacijas. V. Tumasonis savo atsiminimuose rašo: „... dirbau doc. V. Kanaukos asistentu. Buvo du konkurentai – doc. V. Kanauka ir doc. V. Kuzma. Abu dirbo prof. Hagentorno klinikoje. V. Kanauka buvo pragmatikas. Viską darė pagal anatomijos ir chirurgijos vadovėlius. V. Kuzma buvo liberališkesnis, kūrybiškas.“ Fakultetinės chirurgijos katedra ir klinika įsteigta Raudonojo Kryžiaus ligoninėje ir turėjo 100 lovų Chirurgijos skyrių. Jos vedėjas buvo V. Kanauka, katedros asistentai – H. Brazaitis, V. Tumasonis, J. Šemegoga ir daugelio mūsų, jau vyresnės kartos chirurgų, tiesioginis mokytojas, įžymus pokario chirurgas docentas Algirdas Stropus.

Prof. V. Kanauka buvo ypač vertinamas kaip pedagogas. Jo paskaitose visuomet būdavo daug klausytojų. Dėstė topografinę anatomiją, urologijos kursą, o vėliau – fakultetinės chirurgijos kursą. Paskaitas iliustruodavo gražiais piešiniais lentoje. Profesoriaus mokslinį palikimą sudaro per 20 straipsnių ir kelios dešimtys užsienio literatūros straipsnių referatų, paskelbtų 1923–1943 metais. „Medicinos“ žurnale plačiai aprašė įspūdžius, patirtus Berlyne Zauerbrucho klinikoje ir kitur. 1928 m. parašė daktaro disertaciją – tai pirmoji lietuviška chirurgijos daktaro disertacija, kurioje atlikta išsami operuotų ligonių analizė ir pateiktos išvados. Kaip rašo J. Meškauskas, prof. V. Kanauka buvo tolerantiškas, labai teisingas, visuomet paisydavo etikos taisyklių [7, 19]. Doc. A. Stropus prisiminė profesorių kaip santūrų, ambicingą, labai gerbiamą Medicinos fakulteto darbuotojų, todėl sunkiu okupacijos laikotarpiu jis buvo išrinktas Medicinos fakulteto prodekanu. Kaip rašė V. Tumasonis, prof. V. Kanauka buvo ramios

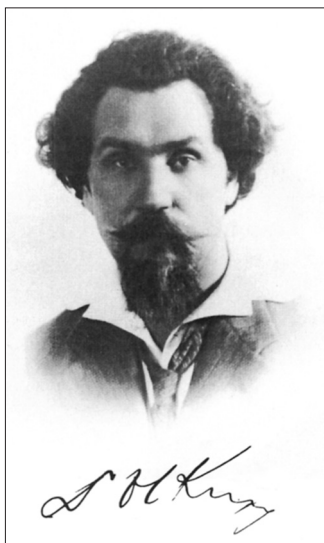
laikysenos, nemėgo sukelti efekto, kad save iškeltų. Nemėgo paviršutiniškumo, būdavo kritiškas [20]. Artėjant frontui, prof. V. Kanauka pasitraukė į Vakarų. Išeivijoje profesoriui teko dirbti Breslau (Vroclavo) ligoninėje vyriausiuoju chirurgu. Vėliau jis vadovavo Tarptautinės Raudonojo Kryžiaus ligoninės Chirurgijos skyriui Eichštate, Bavarijoje. Gyvendamas Vokietijoje, buvo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Vyriausiosios valdybos nariu. 1949 m. V. Kanauka atvyko į JAV. Priešingai, nei sovietmečiu melagingai skelbta apie vargingą jo gyvenimą, išlaikė egzaminus gydytojo praktikos teisei gauti, įgijo Ohajaus valstijos atestatą, Niujorko valstijos chirurgo praktikos licenciją, Amerikos pilvo chirurgų sertifikatą [21]. Išeivijoje prof. V. Kanauka aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. 1967 m. Klivlande buvo išrinktas Pasaulio lietuvių gydytojų sąjungos garbės nariu. Negalvodamas, kad visam gyvenimui teks palikti Lietuvą, prof. V. Kanauka 1944 m. paliko dr. Algirdui Stropui raktą nuo savo buto ir paprašė jį prižiūrėti. Deja, sugrįžti į Lietuvą profesoriui nebeteko. Jis mirė 1968 m. kovo 22 d. Niujorke. Jo produktyvi veikla Vytauto Didžiojo universitete, o vėliau išeivijoje paliko ryškų pėdsaką Lietuvos chirurgijoje.

Apibendrinant galima teigti, kad chirurgija Kauno universitete, kur dirbo Karaliaučiaus, Dorpato, Kauno, Vilniaus klinikose ir ligoninėse darbo patirties sukaupe šių mokyklų chirurgai, papildę savo žinias stažuotėse Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos chirurginėse klinikose, sudarė geras prielaidas vystytis ir tobulėti Lietuvos chirurgijai bei tobulėti Lietuvos chirurgams.

Prof. Vladas Kuzma

Lietuvos chirurgijos puoselėtojas, novatorius. Gimė 1892 m. Reklų kaime, Panevėžio apskrityje. Baigęs Panevėžio realinę gimnaziją, 1913 m. įstojo į Saratovo universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Po dviejų mėnesių perėjo į Dorpato (Tartu) universiteto medicinos fakultetą. Tuo metu ten dirbo nemažai garsių mokslininkų – prof. F. Rauberis, prof. A. Cege-Montoifelis. Studijas Dorpate V. Kuzma tęsė iki 1918 m. Baigęs keturis kursus, atvyko į Panevėžio ligoninę, kur tuo metu dirbęs gydytojas P. Mažylis priėmė jį gydytoju. 1920 m. Kuzma atvyko į Kauną ir pradėjo darbą miesto ligoninėje. Jis iki 1926 m. gyveno ligoninėje ir dirbo chirurgu. Tik įkūrus Aukštuosius kursus Kaune, pradėjo

juose mokytis ir 1923 m. gavo gydytojo diplomą. 1925 m. Kuzma specializavosi Vienoje prof. A. Eiselbergo klinikoje. Atliko eksperimentus, domėjosi audinių regeneracijos ir persodinimo klausimais. Taip pat lankėsi Budapešto ir Prahos klinikose. 1926 m. grįžo iš Vienos kaip subrendęs chirurgas ir pradėjo aktyviai dirbti. 1926 m. Paryžiuje specializavosi profesoriaus P. Mariono klinikoje, pradėjo rengti daktaro disertaciją. Kai V. Kuzma rašė diserta-

Vlado Kuzmos portretas (1892–1942) (iš V. Kuzmaitės kn. „Gyvenimo prasmė“ antraštinio puslapio)

ciją, du jo kolegos ją jau buvo apgynę – V. Kanauka 1929 m., o J. Čeponis 1931 m. Tai, be abejo, galėjo žeisti V. Kuzmos savimylę, bet jis rašyti neskubėjo [17]. Stengėsi savo prielaidas kuo tiksliau pagrįsti eksperimentais. Pagaliau 1932 m. disertacija buvo paskelbta. Tai buvo 200 puslapių monografija, kurioje aptartos penkiems disertanto ligoniams atliktos operacijos, padarytos išvados ir apibendrinimai, išvardyti 22 autorius straipsniai, publikuoti per pastaruosius 10 metų. 1933 m. V. Kuzmai suteiktas docento vardas [11]. V. Kuzma domėjosi vėžiu (anot profesoriaus, vėžlige, arba vėžio liga) sergančių ligonių gydymu. Buvo aktyvus kovos su vėžiu draugijos narys. Dalyvavo ir skaitė pranešimus chirurgų kongresuose Belgijoje, Ispanijoje, Turkijoje, Estijoje, Latvijoje. Nuo 1936 m. V. Kuzma chirurginiu būdu gydė kaulų ir plaučių tuberkulioze sergančius ligonius. Įkūrus Lietuvos mokslų akademiją, V. Kuzma buvo išrinktas jos nariu. Jis siūlė steigti du mokslinius institutus – smegenų ir onkologijos. Kaip rašo prof. J. Meškauskas, būdamas populiarus ir kairiųjų pažiūrų žmogus V. Kuzma pirmosios sovietų okupacijos metu buvo įtrauktas į komunistų eiles. Kaip LTSR atstovas buvo paskirtas į Sovietų Sąjungos „seimą“. Vis dėlto eidamas tas pareigas, kaip lietuvis patriotas, jis nesijautė laimingas. Skųsdavosi esąs verčiamas važiuoti į provinciją skaityti paskaitų. Čia visada kalbėdavo tik

medicinos klausimais ir problemomis. Susitikęs patikimą dešiniųjų pažiūrų žmogų, išsipasakodavo savo bėdas ir sunkumus, susijusius su primesta politine veikla, kuri jam buvo svetima ir nemėgstama. V. Kuzma buvo vienas iš talentingiausių chirurgų to meto Lietuvoje. Operavo greitai, meniškai, abiem rankomis (buvo kairiarankis). Tai iliustruoja toks atsitikimas. Vienos chirurgijos klinikos vadovas prof. A. Eiselsbergas, pastebėjęs gabų ir atsidavusį savo darbui mediką, jau iš pat pradžių V. Kuzmai sudarė daugiau nei kitiems sąlygų mokytis. Netrukus jis pasisiūlė V. Kuzmai asistuoti operacijos metu. Kartą pas profesorių A. Eiselsbergą atvyko ligonė iš Lietuvos operuotis dėl tulžies pūslės akmenligės. Profesorius šią operaciją pavedė V. Kuzmai, o pats asistavo. Ligonė pasveiko ir išvykdama atėjo A. Eiselsbergui padėkoti. Tada jis pasikvietė V. Kuzmą ir pasakė: „Ne man, o V. Kuzmai dėkok, nes jis operavo.“ Ta proga prof. A. Eiselsbergas pabarė moterį sakydamas, kad turėdama puikių chirurgų Lietuvoje važiuojanti į užsienį [11, 22, 23]. V. Kuzma paliko ryškų pėdsaką Lietuvos chirurgijos raidoje.

Hospitalinės chirurgijos katedra įsikūrė naujose Kauno universiteto klinikose Žaliakalnyje. Sudėtingesnes operacijas atlikdavo prof. V. Kuzma arba asistentas T. Šiurkus. Katedroje dirbo vyr. dėstytojas A. Maciūnas, asistentai T. Šiurkus, J. Jocius, V. Paprockas. Be katedros personalo, skyriuose dirbo dar 10 chirurgų ordinatorių – S. Matusevičius, V. Vaitoška, J. Čiburas, I. Frydmanas, Geimanas, Šteinas ir kiti. 1936 m. Poškos gatvėje buvo pastatyta privati V. Kuzmos ligoninė, ji pradėjo veikti 1938 m.

Kaip rašo V. Paprockas, V. Kuzma buvo didelis humanistas ir savo profesijos vergas. Kaip medikas, jis dirbo nepaprastai daug ir su dideliu entuziazmu, todėl į politiką gilintis neturėjo laiko. Iš savo profesijos jis nieieškojo materialinės naudos, neimdavo honoraro iš beturčių ir dvasininkų. Kaip teigia V. Tumasonis, prof. V. Kuzma nepaprastai daug dirbdavo, praktiškai septynias dienas per savaitę, nuo nakties iki nakties: „Aš dažnai eidavau į jo privačią ligoninę asistuoti operacijoms. Bent 2–3 kartus per savaitę. Profesorius kartais pradėdavo operuoti 3 val. nakties ir baigdavo darbą savo ligoninėje 8 val. ryte“ [20]. V. Kuzma stengdavosi perduoti žinias, bet per tą skubėjimą net ir paskaitas skaitė labai greitai. Paskaitose mėgo papasakoti atsitikimus iš savo praktikos, demonstruoti ligonius. Diagnozę nustatydavo labai

greitai. Kaip pasakojo doc. J. Jaržemskas, kartą į palatą užėjęs V. Kuzma pamatė joje gulinčią ligonę, anot jo, „ale Karmen“. Sužinojęs, kad jai skauda apatinę pilvo dalį, profesorius iš karto pasakė, kad ši moteris serga gonorėjinio peritonitu. 1941 m. liepos mėn. prof. V. Kuzmą naciai atleido iš Kauno universiteto. Tuomet dirbo miesto ligoninėje, o 1942 m., nesulaukęs nė 50 metų, profesorius mirė dirbdamas ligoninėje.

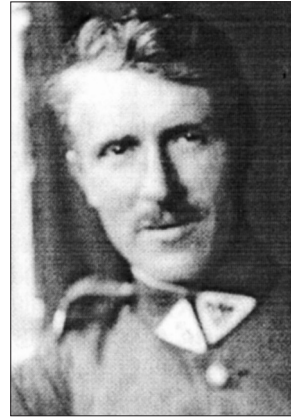
Vladas Kuzma buvo ypatingas žmogus. Jis pirmasis Lietuvoje atliko kraujo transfuziją, tyrė tulžies pūslės akmenligę, sukūrė originalų skrandžio operavimo būdą, tyrė traumatologijos, ortopedijos, kaulų tuberkuliozės, onkologijos ir kitų sričių problemas. Dalyvavo daugelyje tarptautinių kongresų, sukūrė savo chirurgijos mokyklą, parengė Lietuvai daug chirurgų.

Algirdas Maciūnas

Po V. Kuzmos mirties Medicinos fakulteto taryba paskyrė A. Maciūną eiti Chirurgijos katedros vedėjo pareigas ir skaityti kai kurias chirurgijos paskaitas medicinos studentams. Kaip rašė pats A. Maciūnas, „tuomet buvau tik 29 metų ir man tai buvo labai didelės ir atsakingos pareigos. Buvę prof. V. Kuzmos asistentai – dr. J. Jocius, labai gabus chirurgas, T. Šiurkus ir dar keletas – liko dirbti su manimi.“ A. Maciūnas 1944 m. pasitraukė į Vakarų ir 1945 m. pradėjo dirbti Augsburgio pabėgėlių ligoninės Chirurgijos skyriaus vedėju. 1945 m. išvyko į JAV, Čikagoje atidarė ligoninę, buvo jos direktorius ir vyriausiasis chirurgas [23].

Jonas Čeponis

Gimė 1895 m. Ragujų kaime, Pasvalio valsčiuje. Mokėsi Mintaujos gimnazijoje, kurią baigė aukso medaliu. 1914 m. įstojo į Petrapilio Karo medicinos akademiją. Priklausė Petrapilio lietuvių studentų draugijai. Pirmojo pasaulinio karo metais 3–4 mėn. siunčiamas padirbėti į frontą. Prasidėjus Lietuvos kovoms dėl nepriklausomybės, J. Čeponis grįžo nebaigęs studijų į savo gimtuosius Ragujus ir taip pat kovojo už nepriklausomybę. Gydytojų trūko, todėl, nors ir neturėdamas gydytojo diplomo, nuo 1919 m. dirbo Šančių apskrities ligoninės jaunesnioju ordinatoriumi, 1920–1922 m. – Karo ligoninės jaunesnioju ordinatoriumi. Lygia greta dirbo Aukštesniųjų kursų medicinos skyriaus Anato-

Jonas Čeponis (1895–1935) (iš kn. „Mūsų gydytojai“, p. 54)

mijos katedros asistentu. 1922 metais išlaikė valstybinius egzaminus ir gavo gydytojo diplomą. Nuo 1924 m. dirbo Karo ligoninės Chirurgijos skyriuje, kartu Chirurgijos katedroje. 1931 m. apgynė disertaciją, gavo medicinos daktaro laipsnį ir dar dvejus metus dirbo Karo ligoninės vyresnioju chirurgo ir Chirurgijos katedros vyresnioju asistentu. 1933 m. paskirtas

Klaipėdos Raudonojo Kryžiaus ligoninės Chirurgijos skyriaus vedėju. J. Čeponis užsirekomendavo kaip gabus chirurgas, garsėjo kaip plastinės chirurgijos specialistas. 1935 m. atlikdamas ūminio apendicito operaciją netyčia susižalojo pirštą, bet į tai nekreipė dėmesio. Rytojaus dieną ranka sutino, pakilo temperatūra ir trečią dieną mirė nuo ūminio kraujo užkrėtimo, sulaukęs vos 40 metų [24].

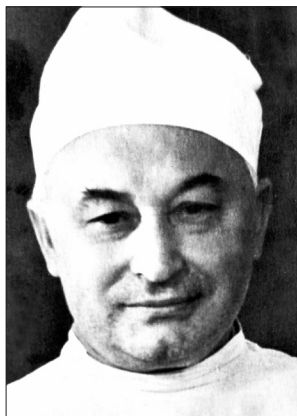
Benjaminas Zacharinas

Gimė 1887 m. Maskvoje, 1912 m. baigė Maskvos universitetą, 1937 m. tapo medicinos daktaru. Nuo 1920 m. dirbo Kaune, 1923–1926 ir 1938–1940 m. dėstė Vytauto Didžiojo universitete. Turėjo savo 15 lovų ligoninę. 1944–1952 dėstė Vilniaus universitete, tapo profesoriumi. 1952 m. suimtas, ištremtas į Sibirą, kur 1954 m. žuvo. „Medicinos“ žurnale yra paskelbęs net 36 straipsnius [25].

Doc. Juozas Jaržemskas

Šis chirurgas nuėjo kelią sunkiu ir sudėtingu okupacijos, karo ir pokario laikotarpiu, išugdė gausų chirurgų būrį, stovėjo prie specializuotos chirurgijos raidos ištakų Lietuvoje, ilgus metus vadovavo studijoms Kauno medicinos institute. J. Jaržemskas gimė 1899 m. Liepojoje. Mokėsi Liepojos rusų gimnazijoje ir baigė septynias klases. Pirmojo pasaulinio karo metais dirbo pradžios mokyklos mokytoju Kretingos apskrityje, Mosejdyje. 1922 m. baigė Telšių gimnaziją aukso medaliu, 1922–1927 m. studijavo Kauno universiteto Medici-

nos fakultete, kurį baigęs gavo medicinos kandidato liudijimą. 1928 m., išlaikęs *cum laude* valstybinius egzaminus, gavo medicinos gydytojo diplomą. 1929 m. baigęs būtinąjį stažą, įgijo gydytojo praktiko teises. Būdamas studentu, J. Jaržemskas dirbo Anatomijos institute preparatoriumi, vėliau laborantu. Prof. J. Žilinskas, charakterizuodamas J. Jaržemsko darbą rašė:

Juozas Jaržemskas (1899–1961) (iš asmeninio archyvo)

„...dirbdamas per dvejus metus Anatomijos institute pasižymėjo gabumu ir darbštumu“. Nuo 1930 m. sausio 1 d. prasideda ilga ir įvairiapusė, per 30 metų trukusi J. Jaržemsko chirurginė veikla. Tais metais buvo pakviestas dirbti į Chirurgijos kliniką, kuriai vadovavo profesorius A. Hagentornas. Šios klinikos chirurgai greitai tapdavo patyrusiais specialistais ir dažnai išvykdavo į kitų didžiųjų Lietuvos miestų ligonines vadovauti chirurgijos skyriams. J. Jaržemskas 1934 m. atvyko dirbti į Kėdainius apskrities ligoninės direktoriumi ir Chirurgijos skyriaus vedėju. To skyriaus

ilgamečio gydytojo J. Stankaičio teigimu, be skubiosios chirurginės veiklos, J. Jaržemskas atlikdavo strumos, krūties liaukos, skrandžio (daugiausia – gastroenteroanastomozės) operacijas, operuodavo traumą patyrusius pacientus. Vokiečių okupacijos metais, dirbdamas Kėdainiuose, J. Jaržemskas važinėjo į Kauną, kur Kauno universitete 1941–1944 dirbo adjunktą, dėstė topografinės anatomijos ir operacinės chirurgijos kursą [26].

* * *

Taigi, Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu Kaune sukurta ir išplėta chirurgijos praktinė ir akademinė mokykla išugdė būrį kvalifikuotų chirurgų, mokytojų bei mokslininkų. 1922 m. Lietuvoje buvo tik 17 chirurgų, 1933 m. – 28, o 1939 m. – 37 chirurgai. Chirurgo parengimas trukdavo ketverius metus [27]. Tuo laiku buvo įsteigtos chirurgijos klinikos, įkurta mokslinė Chirurgų draugija, rengiami chirurgų suvažiavimai, įsteigtas lietuviškas žurnalas „Medicina“, kuriame skelbti straipsniai aktualiais chirurgijos klausimais. Nepriklausomos Lietuvos chirurgai dažnai stažavosi žymiose Europos klinikose (Berlyne, Paryžiuje, Vienoje, Grace ir kt.). Buvo pradėta plėtoti mokslinė veikla, keturi chirurgai apgynė daktaro disertacijas. Šią sėkmingą klinikinę, pedagoginę ir mokslinę veiklą nutraukė sovietų ir nacių okupacijos ir prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas.

LITERATŪRA

1. Dirsė A. Chirurgijos vystymasis Lietuvoje iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos. In: Medicinos mokslų istorijos Lietuvoje klausimai. Vilnius, 1958, p. 73–81.
2. Lašas V. Aukštosios medicinos mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. In: Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. Kaunas, 1967, p. 40–115.
3. Adomaitis A. Juozas Žemgulyš – pilietis, gydytojas, patriotas. Medicina 1995; 31 (4): 211, 215–220.
4. Medicinos žurnalo pirmojo numerio viršelis. Medicina 1995; 31 (4): 221.
5. Jurkus S., Serapinas V., Skaudvilaitė E., Grigaliauskas A. Juozas Žemgulyš. In: Žymieji Veiviržėniškiai (XIX a.–XX a.). Veiviržėnai, 1990, p. 27.
6. Meškauskas J. Lietuvos medicinos istorija. Čikaga, 1987. 814 p.
7. Petkauskas D. Panevėžio chirurgai – 1941 metų represijos aukos. In: Lietuvos chirurgijos istorija. Kaunas, 1991, p. 8–9.
8. Meškauskas J. Vytauto Didžiojo universitetų medicinos fakulteto mokomojo personalo spausdintieji darbai iki 1944 m.

liepos mėn. In: Lietuvos medicinos istorija. Čikaga, 1987, p. 730–760.

9. Andriušis A. Paskutinis redaktoriaus Jono Staugaičio paskyrimas. Medicina 1995; 31 (4): 221.
10. Meškauskas J. Įvado į chirurgiją ir operacinės chirurgijos katedra. Chirurginė katedra ir klinika. In: Lietuvos medicinos istorija. Čikaga, 1987, p. 169–174.
11. Šiurkus T. Vladas Kuzma. Vilnius, 1967.
12. Sirijos Gira V. Raudonmedžio rojus. Vilnius, 1972.
13. Anušauskas A. Abveras Lietuvoje. In: Lietuvos žvalgyba 1918–1940. Vilnius, 2014, p. 159–162.
14. Meškauskas J. Lietuvos medicinos istorija. Čikaga, 1987, p. 652.
15. Kuzma V. Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opų bei vėžligės chirurgiško gydymo klausimu. Medicina 1940; 8–9: 593–605.
16. Medicina 1940; 8–9: 605–668.
17. Kuzmaitė-Kivilšienė V. Gyvenimo prasmė. Biografinė apybraiža apie chirurgą Vladą Kuzmą. Kaunas, 2002.

18. Padegimas B., Lašienė E. Akademikas Vladas Lašas. Vilnius, 1980.
19. Zykas V., Babravičius J. Vienas lietuviškosios chirurgijos pradininkų. *Medicina* 1994; 30 (1): 46–49.
20. Tumasonis V. Dirbau doc. V. Kanaukos asistentu. In: *Gyvenimo prasmė: Biografinė apybraiža apie chirurgą Vladą Kuzmą*. Kaunas, 2002, p. 179–184.
21. Vaškelis V. Toli toli nuo tėvynės Lietuvos. *Medicina* 1994; 30 (6): 366–359.
22. Paprockas V. Apie T. Šiurkaus knygą „Vladas Kuzma“. In: *Gyvenimo prasmė: Biografinė apybraiža apie chirurgą Vladą Kuzmą*. Kaunas, 2002, p. 176–178.
23. Maciūnas A. Dirbau doc. V. Kuzmos asistentu. In: *Kuzmaitė-Kivilšienė V. Gyvenimo prasmė. Apybraiža apie chirurgą Vladą Kuzmą*. Kaunas, 2002, p. 185–189.
24. Labanauskas K. Jono Čeponio 100-sios gimimo metinės. *Medicina* 1955; 31 (9): 625–627.
25. *Medicinos enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 1993, p. 538.
26. Zykas V., Babravičius J. Chirurgas, mokslininkas, organizatorius. *Medicina* 1999; 35(7): 721–724.
27. Stankaitis J. Lietuvos chirurgijos istorijos bruožai. In: *Lietuvos chirurgijos istorija*. Kaunas, 1991, p. 4–6.